

Solisti, koris un orķestra mākslinieki, kuri savulaik veidoja Latvijas Nacionālās operas kodolu, kā vienota trupa sāka darboties vēl pirms Latvijas Republikas dibināšanas. Tomēr jautājums, kad īsti vajadzētu rīkot latviešu opereteātra jubileju krāšņos pasākumus, vienmēr ir ticis skaidrots atbilstoši laikmeta politiskajai konjunktūrai.

Latvijas Nacionālās operas desmitgades bukletā pausts viedoklis: *Tikai nodibinoties latvju valstij, 1918. gada rudenī prof. J. Vītols un A. Frīdenbergs organizē pa Krieviju un Latviju izklīdušos dziedātājus un atver tagadējā Nacionālā teātrī latvju operu. [...] Kad Rīgu ieņem komunisti, opera darbību atjauno T. Reitera vadībā. [...] augustā Izglītības ministrija nolemj organizēt Nacionālo operu kā valsts iestādi. Organizēšanās, repertuāra sagatavošana prasa daudz laika, un tikai 1919. gada 2. decembrī arī plašā sabiedrība ir aculieciniece, ka Nacionālā opera nodibināta. Tanī vakarā notiek pirmā jaunās operas izrāde, Vāgnera „Tanheizers”, tagadējās Nac. operas telpās.¹*

Dažus gadus vēlāk tapušā tekstā piedāvāts šķietami godīgs skaidrojums, kādēļ *Tanheizers* latviešu sniegunā varēja parādīties tikai 1919. gada nogalē: *Padomju valdības laikā [...] organizējas par jaunu arī opera. „Tanheizera” pirmizrāde nolikta 22. maijā, bet tanī dienā Rīgu ieņem Andrieva Niedras „landesvēra” trupas, un opera vairs neatver savas durvis.²* Dažiem pētniekiem starpkaru perioda autoru sniegtā informācija, ka Latvijas Nacionālā opera dzimusi 1919. gada 2. decembrī ar *Tanheizeru*, šķiet pilnīgi pieņemama arī mūsdienās. Gints Zelmanis raksta: *Ja vien par pastāvīgas, valsts mēroga opermākslas sākuma kritērijiem pieņem pastāvīgi darboties spējīgu, vienotu opertrupu un pastāvīgā lietošanā nodotas telpas, kurās tai darboties, tad var sacīt, ka šāds stāvoklis pienāca 1919. gada beigās. Tātad, saskaņā ar šādiem kritērijiem par Latvijas pirmās brīvvalsts opermākslu var runāt tikai kopš 1919. gada beigām.³* Tam visam varētu piekrist, ja vien nemulsinātu dažas būtiskas detaļas.

LNO *Tanheizers* savu pirmuzvedumu – tajās pašās telpās ar to pašu operas kori un orķestri Teodora Reitera vadībā un Jāņa Kugas dekorācijās – piedzīvoja jau Padomju Latvijas operā 1919. gada 10. maijā. Komunistiskās Partijas Rīgas komitejā⁴ interesenti pirms tam varēja saņemt ielūgumus uz teātrī rīkotu lekciju, kuras mērķis bija izglītēt auditoriju Vāgnera mākslas smalkumos. Kārlis Fiņķis no

Rīgas gāzes iestādes bija viens no klātesošajiem, tomēr dzirdētais viņa sajūsmu nevairoja:

Māksla. Visu mūžu esmu strādājis, kalis, zāģējis, vīlējis – es protu darbu, jo esmu mācījies kalt un vīlēt. No manis un no maniem biedriem arī prasu, lai mēs savus darbus parādam un lai viņi būtu labi un pareizi. Bet šie mūzikas un mākslas kalēji, viņi arī kaļ mūziku un mākslu, viņi arī mums rāda savu mākslu jeb darbu, bet mēs viņus nesaprotam. Svētdien, 4. maijā š. g. tika lasīta lekcija par lielo mūzikas kalēju R.Vāgneri un viņa „Tanheizeri”. Es nezīnu, vaj nu lektors nebij Vagneru sapratis, vaj es lektoru – cik gudrs aizgāju, tik muļķis pārnācu no lekcijas. Lektors lasīja ļoti klusu un nesaprotami, par Venus kalnu, par visuvareno, labsirdīgo landgrāfu sirēnām, lokiem un numurotiem mūzikas gabaliem, bet kas, kur un kā – nesapratu. [...] Esmu arī agrāk klausījies lekcijas par mūziku un kaut gan maz, tomēr kaut ko saprotu. Bet, atvainojiet mani – šoreiz gan nesapratu.⁵

Ne tikai lekcijas, bet arī 10. maija pirmizrādes⁶ biļetes Latvijas strādniekiem tika dalītas bez maksas,⁷ demonstrējot, ka jaunajos apstākļos māksla pieder tautai. *Padomju Latvijas opera. Riharda Vāgnera mūzikas drāmas „Tanheizers” pirmizrāde notiks 10. maijā, plkst. 7 vakarā. Biļetes uz šo izrādi publikai pārdotas netiks, tās caur Rīgas ražotāju Savienību Centrālo biroju tiks izdalītas strādniekiem par brīvu. [...] Sākot ar 10. maiju (ar „Tanheizera” pirmizrādi) operas cenas tiek paaugstinātas. Biedra Brauniņa komentārs Kas tev, nabadziņ, dos ar lielgabalu šaut, ļauj gan spriest, ka bezmaksas labumu dalīšanas principi ir mūžīgi. „Cīņā” tika izziņots, ka uz „Tanheizera” pirmo izrādi biļetes netiks pārdotas, bet izdalītas caur L.R.S.C.B. strādniekiem. Kas bija redzams zālē: parters un labākās ložas ieņemtas no „labākiem strādniekiem”, balkonos „otrās šķiras” strādnieki. Protams, negribu ar to ierobežot komisārus, to palīgus un citas tamlīdzīgas personas, ka tie nedrīkstētu teātrī ieņemt labākās vietas, bet notikušais tomēr krīt acīs.⁸*

Apcerējumā par iestudēto *Tanheizeru*, kurā titulvaroņa lomu atveidojošajam Oskaram Žubītim *balsis līdzekļi un temperaments nav piemēroti*, arī salīdzinot dziedoņu sniegumu uz Rīgas un Pēterpils skatuvēm kopumā, Ernests Elks-Elksnītis ir visai skarbs: *Mūsu operas izpildītāji pāri vidus mēram pacelties mēdz reti. Tāpēc arī lielāka nozīme tam, ko uzved.⁹* Kritiķa komentāri par *Tanheizeru* ļauj spriest, ka eksistējuši arī citi šķēršļi iestudējuma pilnvērtīgai baudīšanai. Venus grotas ainā skatāmais, šķiet, bijis visai tāls no vēlākā Rīgas baleta līmeņa: *Mūsu „baleta”*

*lūkātājas ar savu neveiklību un kustību nesaskaņu, katra rituma trūkumu var izsaukt tikai nožēlošanu, jo jāņem taču vērā tagadējie apstākļi. Citādi tāda „baleta” pielaišana būtu nepiedodama.*¹⁰

Salīdzinot ar pilsoniskās sabiedrības ziedu, kas 1. Pilsētas teātri mīlēja apmeklēt līdz 1914. gadam, latviešu *Tanheizera* skatītāju sastāvs 10. maijā bija nedaudz specifisks. *Neskatoties uz aizrādījumiem avīzēs, „Tanheizera” pirmizrādē tomēr bij ieradusās sievas ar klēpja bērniem, kuru trokšņošanas pēc bij jāpārtrauc sāktā uvertūra un jāsabojā visas izrādes mākslinieciskā noskaņa un iespaids.*¹¹ Trūkst ziņu, vai bērnodārza noskaņas būtu traucējušas arī 1919. gada 2. decembra *Tanheizera* izrādē¹² Latvijas Republikā, jo tad sabiedrība tiek kaunināta tikai par nokavēšanās gadījumiem: *Svētdienas „Tanheizera” izrāde bija galīgi izpārdota, bet tomēr viena daļa apmeklētāju nedabūja noskatīties 1. cēlienu, jo atnāca par vēlu un netika ielaista. Varbūt šāda nokavēšanās būtu attaisnojama darba dienās ar darba apstākļiem, bet svētdienās tā nav attaisnojama, jo laikrakstos tiek katru dienu atgādināts publikai laiku ieturēt. Opera tak nav kinematogrāfs, kur publika iet un nāk – bet valsts mākslas iestāde.*¹³ Tomēr ne 1919. gada maija, ne arī 1919. gada decembra publikas sastāvs nevar atrisināt teātra dzimšanas dienas jautājumu.

Teātra dzimšana spoguļojas priekšstatā, ka skatuves gaismu ierauga kaut kas nebijis. Jauna trupa sabiedrības uzmanībai piedāvā pirmo izrādē, kurai seko citas. Šajā ziņā *Tanheizeram* ir grūtības spēlēt LNO pirmdzimtā lomā. Padomju Latvijas operā šis iestudējums tika parādīts jau trīs reizes,¹⁴ bet ceturrtā pienāca 1919. gada 7. jūnijā, kad teātris atkal lietoja veco pirmspadomju nosaukumu *Latvju opera*.

1919. gada nogalē latviešu operas institūcija nebūt nebija tikko no jūras putām dzimusi tikla jaunava. LNO 1919./1920. gada sezonā vairāk atgādina dāmu ar septiņiem bērniem no divām iepriekšējām laulībām. Ielūkojoties 1919./1920. gada sezonas piedāvājumā var konstatēt, ka tikai Žorža Bizē *Karmena* un Alfrēda Kalniņa *Baņuta* ir īsti jauniestudējumi. Pārējie septiņi gatavā veidā pārņemti no iepriekšējās sezonas.

Pasludināt par atskaites punktu 1919. gada 2. decembri, kad latvieši piekto reizi spēlēja *Tanheizeru*, nozīmē godināt pašu nosaukumu *Latvijas Nacionālā opera*. Šeit nedrīkstētu aizmirst, ka vairāk nekā pusi no pastāvēšanas 90 gadiem šī institūcija ir darbojusies ar citiem nosaukumiem. Tomēr arī šie gadi, kuros netrūka spožu personību, ietilpst LNO vēsturē. Mainoties varām un nosaukumiem, teātris

nemainīja savu funkciju, nezaudēja impulsa lomu latviešu operas un baleta mākslas attīstībā.

Pēckara Latvijā operai veltītajos tekstos teātra dzimšana tika iezīmēta ar dažādiem datumiem no 1919. gada janvāra līdz februāra beigām, tomēr visbiežāk figurēja 23. janvāris, kad *Latvju opera* ar R. Vāgnera *Klīstošo holandieci* sniedza pirmo izrādi tagadējā LNO ēkā. Šeit nākas sadurties ar problēmu, kāda bija augšminētajam *Tanheizeram*. Gandrīz neiespējami par teātra sākumpunktu uzskatīt 1919. gada 23. janvāri, jo tika rādīts iestudējums, kura pirmizrāde tagadējā Nacionālā teātra zālē – bet ar to pašu diriģentu, režisoru, scenogrāfu, solistiem, kori un orķestri – notika jau 1918. gada 15 oktobrī.

Latvju opera (1) → Padomju Latvijas opera

*Latviešu opertrupa, iesildoties ar simfoniskās- un kamerģimētikas koncertiem, 15. oktobrī atklāja sezonu profesora J. Vītola vadībā ar Riharda Vāgnera „Klīstošā holandieša” uzvedumu, kas vienlaicīgi bija arī šī darba pirmuzvedums latviešu valodā. [...] Līdztekus dziedoņu sniegumam, dekoratīvais inscenējums un arī orķestris kapelmeistara Teodora Reitera vadībā tik ļoti apmierināja visas prasības, ka šo iestudējumu kupli apmeklēja ne tikai latvieši, bet arī ebreji un pat vācieši.*¹⁵

1918. gada 19. novembrī *Klīstošais holandieci* tika izrādīts, saglabājot Latvijas Republikas proklamēšanas akta dekorējumu no iepriekšējā vakara. Operas koris un publika orķestra pavadībā pirms operas uvertīras trīs reizes atskaņoja *Dievs, svētī Latviju*.¹⁶ Nemainot norises vietu, 1919. gada 5. janvārī *Latvju opera* – nu jau Pētera Stučkas valdīšanas ietvaros – kārtējo reizi izrādīja *Klīstošo holandieci*, tikai šoreiz pirms operas uvertīras skanēja *Marseljēza*.

No 1919. gada 5. līdz 21. janvārim 2. Pilsētas teātrī *Latvju operas* apmeklētāji varēja baudīt R. Vāgnera, Š. Guno, P. Čaikovska un Dž. Verdi operas. 13. janvārī astoņos vakarā uz Apvienotās Latvijas Strādnieku, Bezzemnieku un Strēlnieku Padomju pirmo kongresu 1. Pilsētas teātra zālē sapulcējās 569 delegāti, šajā pasākumā lūgto viesu klātbūtnē pirmoreiz tika nolasīta Padomju Latvijas konstitūcija.¹⁷ 19. janvārī tika ziņots, ka abi Rīgas pilsētas teātri pārgājuši Latvijas Skatuves darbinieku Arodniecības savienības pārziņā,¹⁸ bet 23. janvārī *Latvju operas* darbinieki ar Izglītības komisariāta svētību pārcēlās uz šo plašo 1. (vācu) Pilsētas teātra ēku. Nacionālās operas pagātnei un tagadnei šī 1863. gada celtne, protams, ir ļoti būtiska, tomēr tā ir tikai viens no teātra pastāvēšanas stūrakmeņiem.

LNO ir kaut kas vairāk, nekā tikai ēka ar kolonnām. LNO vēstures kontinuitāte taču netika zaudēta no 1990. līdz 1995. gadam, kad rekonstrukcijas dēļ mākslinieki bija spiesti uzstāties citās telpās.

1919. gada 23. janvārī *Latvju Operas* vēsturē nenoliedzami notika izmaiņas: zāle ar mazu orķestra bedri tika nomainīta pret lielāku. Tomēr tas vēl nav iemesls uzskatīt, ka tieši pārkrāvāšanās brīdī ir piedzimis jauns latviešu operteātris! Daudz būtiskākas pārmaiņas notika 1919. gada februārī, kad ar P. Stučkas valdības dekrētu¹⁹ uz kooperatīviem pamatiem uzturētā *Latvju opera* tika nacionalizēta un pasludināta par valsts operu, nodrošinot tai regulāru finansējumu. Pārsaukta par *Padomju Latvijas operu*, trupa turpināja rādīt „vecos” iestudējumus un strādāja pie jauniem.

Apstākļi LNO telpās sākotnēji nebija ideāli, jo ēkai 1919. gada 2. janvāra vakarā bija izdegusi apsīda. Atkarībā no vēstures rakstītāju personīgajām antipātijām, ugunsgrēka izraisīšanā vēlāk tika apsūdzēti dažādi spēki: *Vācu patrīciešu lepnums, I Rīgas pilsētas teātra ēka, krita par upuri aizejošiem vācu okupācijas kara pulkiem, kas to aizdedzināja naktī uz 2. un 3. janvāri 1919. gadā. Par laimi uguni bija izdevies lokalizēt, un tādā kārtā barbariem par upuri bija kritis tikai teātra ēkas skatuves gals un inventārs.*²⁰

Lai radītu priekšstatu, ka latviešu trupa darbību šeit sākusi gandrīz no nulles, Kārlis Dziļleja teātra inventāru pasludina par *barbaru upuri*, kas rada priekšstatu, ka tas ir pilnībā sadedzis. 1919. gada presē atrodama cita informācija, piemēram, *Cīņa* 1919. gada 21. janvārī raksta: *Arī liels krājums dekorāciju vēl palikušas nebojātas.*²¹ 11. februārī tiek ziņots, ka kostīmi Latvju operas *Pīķa dāmas* iestudējumam ņemti no 1. Pilsētas teātra krājumiem.²² Iespējams, ka 1932. gadā šāda informācija K. Dziļlejam varēja šķist pārāk neērta, jo tā gluži fiziski iezīmē kontinuitāti vācu Rīgas Pilsētas teātra un LNO mākslinieciskajā vēsturē (šo saikni vizuāli apstiprina arī vairāki LNO simfonisko koncertu foto darbības pirmajā desmitgadē, kuros skaidri redzams, ka LNO skatuves noformējumam izmantojusi ne tikai F. Litkemeiera apgleznoto skatuves priekškaru jeb tā dēvēto *giljotīnu*, bet arī 19. gadsimta dekorācijas no Rīgas Pilsētas teātra krājumiem).

Salīdzinot ar K. Dziļlejas rakstīto, tikpat grūti pierādāms vai noraidāms skatījums atrodams Borisa Šalfejeva tekstā: *Pēdējā nelaime teātrī notika 1919. gada janvārī, kad komunistiem ienākot operas ēku aizdedzināja nezināmi ļaundari. Glāba*

teātri angļu matroži.²³ Rīgas Pilsētas teātra degšanu 1919. gadā savā romānā *Fantasti*, kas ar nosaukumu *Romina Balder un viņas galms* pirmo reizi tika izdots 1924. gadā, izspēlējot dažu labu nacionālu aizspriedumu, ataino ar LNO vēsturi tieši saistītais Ansis Gulbis:²⁴

Dega pirmais pilsētas teātris, vācu kultūras cietoksnis... Tā bija drausmīga aina, biedinošāka par angļu lielgabalu rūkoņu, kad tie divas nedēļas atpakaļ nomierināja sadumpojušos kareivjus. Dega staltākais kultūras pieminekļis! Uz ielām saplūda tūkstošiem cilvēku, Pētera baznīcas drūmi dimdošā zvana aicināti. Metāla skaņas raudāja, satricinādamas iekšpilsētas simtgadējos mūrus, drūmi atbalsodamās pilsētas nomalēs. [...] Tūkstošiem ļaužu, nevarīgi sevī sakumpuši un ar aizrētumu elpu noskatījās milzu ugunsgrēkā. Cilvēkos un dabā bija iestājusies vienaldzības tirpoņa...

*„Aizdedzinājuši! Paši savu teātri aizdedzinājuši!” publikā runāja. „Vai vācu zaldāti?” „Kas gan cits, kā vācu zaldāti! Tiem ievajadzējās jaunas Luvenas.” „Viņiem vecs sakāmvārds: Ne man – ne tev! Tas viņu raksturā. Tādēļ viņi arī aizdedzinājuši teātri.”*²⁵ Cilvēkus ar īstu kara rūdījumu dažas šī ugunsgrēka raisītās neērtības janvāra beigās tomēr nespēja atturēt no teātra apmeklēšanas: *Ar pagājušo nedēļu latvju opera no 2. Pilsētas teātra pārvietojusies uz 1. Pilsētas (bijušo vācu) teātri. Še telpas ir lielākas. Skatuve plašāka un sevišķi operas izrādēm piemērotāka. No ugunsgrēka skatuve nav nemaz cietusi, tikai liekas, ka nodegušais gals atļauj brīvāki staigāt aukstajiem ziemeļa vējiem, kuri dažkārt purina priekškaru un pūš uz skatītājiem vēsumu. Skatītāji tomēr nekas, bet ko saka dziedātāji. Zālē manāma deguma smaka. Citādi nekas.*²⁶

Latvju opera (2) → Latvijas Nacionālā opera

Pēc P. Stučkas varas krišanas 1919. gada 22. maijā *Padomju Latvijas operas* trupa atgriezās pie nosaukuma *Latvju opera*. Lai saglabātu ieņemtās pozīcijas, tā turpināja sniegt izrādes arī jūnijā un jūlijā. Neraugoties uz visiem pūliņiem, atkal tika zaudēta mājvieta, jo vācu teātris no pirmspadomju tiesību viedokļa bija Lielās ģildes pārvaldījumā, respektīvi, teātra celtni vēl aizvien turpināja atrasties Rīgas vāciešu rokās. Bija izgaisis valsts operas statuss ar sniegtajām telpu garantijām, jo statusu piešķīrusī Padomju Latvija vairs neeksistēja (respektīvi, tā turpināja pastāvēt tikai kā ideoloģiska matrica nākošajām padomju varas epizodēm Latvijas vēsturē).

1919. gada vasarā nākotnes aprises latviešu operas trupai vēl aizvien šķita miglainas. Lielā ģilde, kas gadu desmitiem bija palīdzējusi nodrošināt Rīgas vācu teātra uzturēšanu, uzskatīja, ka tai ir tiesības turēties pie kādreiz noslēgtajiem līgumiem – vai pat vienoties par saprātīgu kompromisu – arī jaunajos vēsturiskajos apstākļos.²⁷ *Latvju operas* trupa vienotības saglabāšanas nolūkos tika piekomandēta pulkveža Jāņa Baloža 1. Latviešu Brigādei jeb 1. Kurzemes divīzijai. Latviešu opermākslas un militārā spēka vienotība ļāva Lielās ģildes un Rīgas pilsētas līgumus neuztvert tik nopietni.

Bet Rīgas pilsēta latviešu teātrim ēku tā arī neuzcēla... Tāpēc vēl 1919. gada 16. augustā pilsētas valdes kultūras nodaļas sekretārs adresēja lielajai ģildei rakstu ar šādu saturu: „Pieņemot, ka līdz ar vācu iedzīvotāju skaita samazināšanos Rīgā, pilsētas teātra izlietošana šo iedzīvotāju vajadzībām būtu apgrūtināta, ir radies nodoms nodot šo teātri latviešu iedzīvotāju vajadzībām, t.i. nobriedusi vajadzība dot latviešu operai prāvu teātra ēku, kāda ir I pilsētas teātra ēka. Tāpēc lūdzam ar rakstu paziņot, kādi būtu lielās ģildes noteikumi, ja viņa atteiktos no pastāvošā līguma ar pilsētu”. Iesākās neauglīga sarakste, bet tanī pat dienā, 16. augustā pilsētas valdē jau bija saņemta ziņa, ka I. Kurzemes divīzijas štābs rekvizējis abas pilsētas teātra ēkas latviešu izrāžu un koncertu sarīkošanai... Tā latvju strēlnieki kļuva par „iekarotājiem” arī Rīgas teātra vēsturē.”²⁸

Vairāk nekā mēnesi, no 1919. gada 16. augustam līdz 27. septembrim, abu Pilsētas teātru ēkas atradās Aizsardzības ministrijas pakļautībā, kas izraisīja Rīgas pilsētas valdes neapmierinātību.²⁹ Arī vācbaltu reakcija saprotamu iemeslu dēļ bija rezervēta. Kritiķi Rīgas vācu preses liecībās starpkaru posmā vēlāk nekavējās atzīt Nacionālās operas augstos mākslinieciskos sasniegumus. Tomēr atrodami arī daži vācu teksti, kuros dominē neslēpts sarūgtinājums: *Jau 1919. gadā vāciešiem nācās konstatēt, ka vācu īpašumi pēkšņi pieder visai latviešu tautai. [...] Tā, piemēram, visneķītrāko intrigu rezultātā tika zaudēti vairāki nami [...]. Vācu opera šodien kļuvusi par Latvijas Valsts operu. [...] Šīs pārmaiņas vācu kopienai bija smagi postošas gan saimnieciskā, gan kultūras ziņā; turpmāk latvieši Rīgas viesu – ārzemnieku priekšā varēja lepoties ar vācu namiem un pieminekļiem kā savas “kultūras” objektiem.”³⁰*

1919. gada 23. septembrī Latvijas Republikas Ministru Kabineta sēdē beidzot tika pieņemti *Noteikumi par Nacionālo operu*, kuru pirmajā punktā teikts:

*Nacionālā opera ir valsts iestāde. Viņu uztur valsts.*³¹ Lai arī pats likums par Latvijas operu tika pieņemts tikai 1920. gada 15. martā, LNO jau kopš 1919. gada 23. septembra vairs nebija jābaidās no tā, ka Lielā ģilde varētu īstenot savas intereses attiecībā uz vācu teātra attīstību, jo arī *noteikumiem* bija likuma spēks. Trupai no jauna bija garantēta teātra ēka un valsts finansējums, kas rosināja veiksmīgu attīstības turpinājumu. Dažiem drīz šķita, ka patriotisma kāpināšanai būtu vēlams, lai šis attīstības turpinājums izskatītos pēc operas attīstības sākuma. Tā to arī definēja, kaut gan latviešu operas trupas sastāvs līdztekus šīs trupas iestudējumiem 1918./1919. un 1919./1920. gada sezonā veido nepārprotamu veselumu: Latvju opera = Padomju Latvijas opera = Latvijas Nacionālā opera. Jautājums par valstisku atbalstu savu atbildi gūst vēl īsākā vienādībā: Padomju Latvijas opera = Latvijas Nacionālā opera.

Jēkabs Vītoliņš 1928. gadā raksta: *Pēc kara, 1918. gadā nodibinājās Latvju opera tagadējā Nacionālā teātrī, ar prof. J. Vītoli kā direktoru un Frīdenbergu kā finansiēlo vadītāju; Frīdenbergs arī bija tas, kas rūpējās par mākslinieciskā personāla atgriešanos dzimtenē. Pārejas, lielnieku varas laikā operu vadīja T.Reiters, bet jau 1919. gadā, pēc valsts nodibināšanās, radās Latvijas Nacionālā opera, kā valsts mākslas iestāde, operas tagadējās telpās, ar Jāni Zālīti kā direktoru. Valsts pabalsts, jaunās ērtās telpas un publikas interese operai nodrošināja plašus līdzekļus, tātad arī iespēju rīkoties ar plašu māksliniecisku personālu un radīt liela stila uzvedumus. Sāpumā valsts iestāde, tad autonomas, valsts pabalstīts mākslas institūts, Nacionālā opera tagad atkal ir valsts iestāde, kuras uzturēšanā piedalās arī Rīgas pilsēta, dodot namu, apgaismošanu, ūdeni, remontu.*³²

Arī Arturs Bērziņš par padomju periodā iegūto valsts operas statusu klusē: *Kā organizēta vienība pārbrauca Rīgā no Pēterburgas Nacionālā opera, kuras dibinātājos bija A. Frīdenbergs, prof. J. Vītols, T. Reiters, J. Zālīte u.c. Latviešu garīgā dzīve Rīgā palēnām atplauka. Kārtīgi notika teātra un operas izrādes, rosīgi rīkoja koncertus. Sevišķi pēc Latvijas valsts proklamēšanas nacionālās kultūras nepieciešamība visiem kļuva skaidra un saprotama. Tomēr doma par valsts teātra nodibināšanu varēja izveidoties tikai pēc lielnieku un vācu okupācijas varas izbeigšanās mūsu zemē, kad 1919. g. vasarā atgriezās Rīgā pagaidu valdība.*³³

Pēc dažiem gadiem soli vēl tālāk sper Knuts Lesiņš, kurš LNO 20 gadu jubilejai veltītā apcerējuma³⁴ sākumā atgādina, ka *mūsu Tautas Vadoņa Valsts un Ministru Prezidenta Kārļa Ulmaņa vispusīgā un dziļas izpratnes pilnā rūpība piešķīrusi galvenos un nepieciešamos elementus katras mākslas augsmei – stabilitāti un augstus nacionālus ideālus*. Apcerējuma turpinājumā viņš lielnieku periodu vispār vairs nepiemin: *1918. g. nodibinājās Latvju opera, pie kuras šūpuļa stāvēja mūsu nopelniem bagātākais komponists un mūzikas dzīves veidotājs prof. Jāzeps Vītols. No šīs latvju operas arī dzima Nac. opera, kad 1919. g. augustā Izgl. Ministrija nolēma to organizēt kā valsts iestādi. [...] Organizācijas un repertuāra sagatavošanas darbs prasā diezgan ilgu laiku. Taču 1919. gada 2. decembrī notiek pirmā operas izrāde – „Tanheizers” – jau tagadējās operas telpās. [...] Arī uz operu, kas sasniegusi arī starptautiskā mērogā ļoti respektējamu līmeni, mums jāraugas kā uz reprezentatīvāko mūsu tautas radošā gara izpausmi, kulturālu centru, bez kā mūsu dzīve kļūtu daudz pelēkāka un bezsaturīgāka. Ar gandarījumu jāliecina, ka tā to vērtē arī mūsu valdība, un 1934. gada 15. maija iezvanītais jaunais laikmets devis operai pilnīgi stabilus ne tik vien idejiskus, bet arī materiālus pamatus [...] Tādā kārtā patreizējā stāvoklī Nac. opera var vērst drošu skatu nākotnei pretim, koncentrējot visus spēkus latviešu tautas gara dailes, jaunā laikmeta monumentālo ideju un tēvzemes mīlestības ideālu iemiesošanai dzīvos, liesmainos mākslas tēlos.*³⁵ Tēvzemes mīlestības ideāli operas divdesmitgades svinībās izpaužas arī repertuāra izvēlē: 1939. gada 2. decembrī uz afišām pieteikts jubilejas vakars, kurā skan ne vairs R. Vāgnera *Tanheizers*, bet gan A. Kalniņa *Baņuta*.

1949. gads piedāvā jaunas variācijas par latviešu operas vēstures tēmu, nemainot interpretu skatījumu uz vēsturi kā varas interešu apmierinātāju. Nav jābrīnās, ka šāds piegājiens atrodams no Padomju Krievijas atbraukušā un par operas direktoru divreiz pabijušā padomju virsnieka Jevgeņija Meijas³⁶ teātra jubilejas ievadvārdos: *Gaišs mākslinieciskās augšupejas ceļš latviešu operas teātra mākslai pavērās tikai 1919. gadā, kad Rīgas strādnieki kopīgi ar Sarkanās Armijas daļām padzina vācu okupantus un Rīgā nodibinājās padomju vara. Jau divas dienas pēc Rīgas atbrīvošanas – 1919. gada 5. janvārī, latviešu operas ansamblim tika piešķirta I Rīgas pilsētas teātra celtne, kurā agrāk mājāja Vācu teātris. Šis brīdis iezīmēja ne vien Operas un baleta teātra darba sākumu, bet arī vēsturisku pagriezieni visas latviešu mākslas dzīvē. Tauta atguva pašas radītās kultūras*

vērtības, kuras gadsimtu verdzināšanas rezultātā bija piesavinājušies vācieši.³⁷ [...] jau 1919. gada 12. janvārī teātris atvēra savas durvis darba ļaudīm, bet oficiālā operas teātra atklāšana notika nedaudz vēlāk – 1919. gada 22. februārī. [...] Operas teātra ražīgo darbu un tāli ejošo nodomu realizāciju pēc nepilniem pieciem mēnešiem pārtrauca vāciešu un baltgvardu karapulki, kas latviešu tautu atkal pakļāva kapitālistu kundzībai. No teātra ēkas fasādes steidzīgi nozuda uzraksts „I Strādnieku teātris”, bet teātra kolektīva darbs tika pakļauts Latvijas buržuāzijas interešu sargāšanai un propagandēšanai. [...] Neatlaidīga un pašizliedzīga darba rezultātā šīs celtnes sienas ar katru dienu ceļas aizvien augstāk un augstāk, saskanīgi iekļaudamās padomju daudznāciju valsts sociālistiskās mākslas harmoniskajā ansambļī, pretim gaišajai komunisma saulei.³⁸

Tāpat kā citētajā J. Meijas runā, interese par ēkas fasādē skatāmo varas izpausmju simbolisko demonstrējumu Padomju Latvijā atrodama arī citu tekstu pasāžās. Viens no interesantākajiem lieciniekiem par 1919. gada notikumiem bija operas ēkas pārņemšanas procesā savulaik tieši iesaistītais Andrejs Upītis, kuram daudz grūtāk nekā viņa kolēģiem būtu pārņemt pakļaušanos laikmeta konjunktūrai, jo šis rakstnieks nekad nav slēpis savu politisko orientāciju un simpātijas strādnieku kustībai: *Operas fasādē virs kolonnām, kur visu laiku rēgojās vāciskais mākslas valstības uzraksts, pāri tam pārklājās mūsējais: pirmais Strādnieku teātris. [...] Strādnieku teātra uzrakstu Rīgas „atbrīvotāji” norāva pirmajā pusstundā. Akuraters teātri pārkrustīja par „nacionālo”, tāpēc, ka tādus viņš bij redzējis Zviedrijā un Norvēģijā.*³⁹ Iespējams, ka A. Upīša atmiņas kļūdas dēļ arī J. Meija runā par uzrakstu *I Strādnieku teātris*, lai gan vairāk ticams, ka uz teātra fasādes bija lasāms 1919. gada presē publicētais variants: *Laikam tā ir pirmā latviskā izrāde „no Rīgas pilsētas tēlotājām mākslām”*⁴⁰ dāvinātās telpās. Vāciskā uzraksta vietā teātra fasādē jau lasām latvisko nosaukumu – „Padomju Latvijas Strādnieku Teātris”.⁴¹ A. Upīša paaudzes pārstāvji, operas mākslinieku vecākā paaudze, par šo tēmu izteikti antivāciskajā pirmajā piecgadē pēc kara vēsta sekojošo: *Tolaik ne viens vien latviešu operas mākslinieks, staigājot gar I Rīgas pilsētas teātri, kurā jau daudzus gadu desmitus mitinājās Vācu teātris, ar dziļu sarūgtinājumu vēroja uz šī teātra ēkas fasādes esošo vācu uzrakstu un sevī klusībā cerēja: kaut pienāktu diena, kad šī staltā ēka atrastos latviešu operas mākslinieku rīcībā. Un šī diena pienāca necerēti ātri: [...] 1919. gada 5. janvārī latviešu operas mākslinieku rīcībā tauta nodeva Vācu*

*teātra telpas, un šinī dienā dzima tagadējā LPSR Valsts Operas un baleta teātra priekštecis – Padomju Latvijas opera.*⁴²

Piemērs tam, kā laikmetu maiņas var piespiest mainīt operas institūcijas dzimšanas apstākļu izklāstu, atrodams Jēkaba Vītoliņa vēstījumā, kuru ir interesanti salīdzināt ar iepriekš citēto šī paša vēsturnieka radīto 1928. gada tekstu *Nacionālās operas 9 darbības gadi*. J. Vītoliņš 1949. gadā raksta: *Izšķirošais, lielais pagrieziens latviešu operas teātra attīstībā iestājās tikai tad, kad jaunā padomju vara, tūdaļ pēc tās nodibināšanas Latvijā, 1919. gada 5. janvārī nodeva Latviešu operai tās tagadējo namu, tolaik I Rīgas pilsētas teātri, kas līdz tam bija vācu teātra un operas centrs Rīgā, pilnīgi svešs iedzīvotāju vairākuma kultūrai. [...] Regulāras izrādes sākās jau 12. janvārī. Oficiāli Padomju Latvijas operas teātri atklāja 22. februārī. [...] Latviešu Padomju operas teātra 30 gadu jubilejā Latvijas PSR Operas un baleta teātris, partijas un visas darba tautas atbalstīts, var atskatīties uz dižiem sasniegumiem un droši iet pretī jauniem vēl lielākiem panākumiem.*⁴³

Jānis Sudrabkalns, kurš pat neuzskata par vajadzīgu pieminēt *Latviešu operas un Latvju operas* pastāvēšanas faktu, operas trīsdesmit gadu jubilejai veltītā rakstā nenoliedzami prot piedāvāt spilgtu paraugu padomju režīma gaidīto *obligāto* nodevu stilistikā: *Kad 1919. gada ziemā sāka dziedāt vijoles un dunēt taures un pāri visam pacēlās cilvēku balsis, bija dzimusi Padomju Latvijas opera, un mūzika, viena no visbrīnišķīgākajām mākslām, atbrīvojās no sensenās kalpības muižniekiem, banķieriem, tirgoņiem un aristokrātiskiem slaistiem, palīdzēja tautai izdziedāt savu prieku par gūto brīvību, palīdzēja par to cīnīties. [...] diriģents, kas vakarā, ugunīm apdziestot, paceļ aiz pulsts zizli, apzinās, ka mūzika, ko viņš izsauks no notīm, pulsē vienā ritmā ar visu mūsu dzīvi, ar audēja stellēm un traktorista motoru.*⁴⁴

Arī J. Sudrabkalna kolēģim Fricim Rokpelnim viss bija pilnīgi skaidrs: *Ar īpašu gandarījumu Padomju Latvijas darbaļaudis, kultūras un mākslas darbinieku atzīmē 30 darba gadus republikas vadošajai mākslas iestādei – Valsts Operas un baleta teātrim, kura gaitu sākums rodams 1919. gadā, kad Latvijā bija Padomju vara. [...] Operai nodod pašu labāko Rīgas teātra namu, kurā gadu desmitiem bija mitinājies vācu teātris, perinādams tautai naidīgas kungu idejas. Jaunā mākslas iestāde tagad oficiāli saucas Padomju Latvijas opera, un no šīm dienām mēs arī sākam Valsts Operas un baleta teātra gadu skaitīšanu.*⁴⁵ Lai gadu skaitīšana nebūtu jāturpina Ziemeļos, operas mākslinieki jubilejas svinību reizē 1949. gada 18. aprīlī

bija prātīgi un neaizmirsu pašu svarīgāko: *Lielā pacilātībā svinīgās sēdes dalībnieki nolēma nosūtīt vēstuli padomju mākslas ģeniālajam iedvesmotājam un virzītājam, padomju tautu dižajam vadonim biedram Staļinam.*⁴⁶

1959. gada 20. aprīlī rīkotā jubilejas vakara gaidās top kārtējie apskati, kas liecina, ka latviešu operas vēstures padomju interpretācijā pamatnostādņēs nekas vēl nav īpaši mainījies (izņemot to, ka sešus gadus pēc Staļina nāves šis ģeniālais iedvesmotājs vairs netiek pieminēts). Tomēr jau iezīmējas vēlme nevis vienkārši deklarēt, bet arī teorētiski pamatot operateātra sākuma atskaites punktus: *Apritējuši četri gadu desmiti, kopš vēsturiskajā 1919. gadā savu darbību sāka Padomju Latvijas operas un baleta teātris – viens no daudzajiem padomju varas lolojumiem. [...] Tāpat kā gadsimta sākumā drāmas izrādes mainījās ar atsevišķām opertrupas izrādēm – tātad progresa nebija, opera palika tikai teātra mākslas piedēklis. Lūk, kāpēc nevienu no gada skaitļiem pirms 1919. gada, kaut arī ar tiem saistītas slavenas lappuses latviešu operas mākslas nacionālo kadru nobriedumā, par mūsu operateātra dzimšanas gadu uzskatīt nevaram. Tikai līdz ar padomju varas pirmajām dienām, kad latviešu opermākslas entuziastu saimei valdība nodeva bijušā vācu pilsētas teātra (tagadējā Operas un baleta teātra) namu, kad, jau sākot ar R. Vāgnera „Skrejošā holandieša” izrādi 23. janvārī, tika likti pamati regulārai operas kolektīva darbībai.*⁴⁷ Vājš punkts šajā argumentācijā saistīts ar tekstā nolasāmo pārliecību, ka dramatiskā teātra un operateātra koeksistence nozīmē progresa atbūtni: tādā gadījumā arī Rīgas Pilsētas teātris, līdztekus citiem slaveniem teātriem Vācijā un Austrijā, savulaik būtu bijusi nebeidzami stagnējoša institūcija. Tāpat arī apgalvojums, ka regulāra operas kolektīva darbība sākusies tikai 1919. gada 23. janvārī neiztur kritiku, ja iepazīst *Latvju operas* sniegto izrāžu, simfonisko-un kamermūzikas koncertu grafiku 1918. gada rudenī un ziemā.

1969. gada 14. aprīlī tiek svinēta operateātra piecdesmitgade. Divas dienas agrāk J. Vītoliņš publicē plaši izvērstu vēstures apskatu, kurā, salīdzinot ar viņa 1949. gadā publicēto jubilejas tekstu, tagad jau manāma uzdrošināšanās pozitīvi vērtēt Latvijas Republikas laikā opermākslas jomā sasniegto: *Intensīvs teātra izaugsmes periods bija 20. gadi, kad, pārņemot Padomju Latvijas operas izveidotos valsts teātra pamatus, pateicoties daudzu ievērojamu mākslinieku darbam, tika sasniegts augsts mākslinieciskais briedums un radīts galvenais operas un baletu repertuārs.*⁴⁸

Operas jubileju vakari pēckara desmitgadēs kļuva aizvien masveidīgāki un garāki, ļaujot saprast, ka nevienam nekur īpaši nav jāsteidzas. 1979. gada 21. aprīļa jubilejas koncertam 24. aprīlī seko jubilejas vakars gluži vāgneriskās dimensijās: *Milzīgā pulkā šurp atnākuši topošie visdažādāko amatu meistari – profesionāli tehnisko skolu audzēkņi; komjaunatne saka paldies, ka operas un baleta māksla ir tās izcils palīgs jaunā cilvēka audzināšanā; uz skatuves parādās rūpnīcu un ražošanas apvienību ļaudis – arī pie viņiem mākslinieki ir bieži un gaidīti viesi; nāk zemkopji, zvejnieki, lauku rajonu pārstāvji; pateicas skolotāji un kultūras darbinieki; skolēni un studenti. [...] Piecas stundas kā straume starp diviem krastiem – publiku un māksliniekiem – plūst apsveicēji.*⁴⁹

1979. gadā iezīmējas tendence no jauna saskatīt latviešu operateātra saikni ar Rīgas vācu operas tradīcijām. Nils Grīnfelds, aplūkojot līdzšinējo latviešu operateātra attīstību, izsaka pieņēmumu: *Iespējams, ka daļēji no vācu teātra bija pārmantota interese par R. Vāgnera operu repertuāru.*⁵⁰ Ne visi autori tobrīd saskata šādu saikni: *Latviešu profesionālās mūzikas izaugsme XIX gadsimta otrajā pusē un XX gadsimta sākumā, tāpat kā latviešu mūzikas darbinieku centieni operas žanrā, norit neatkarīgi no Baltijas vāciešu kultūras. [...] Darba tauta ienāk tai vairāk nekā gadsimtu liegtajā operas svētnīcā.*⁵¹

Nenoliedzot sociālo apstākļu lomu operas apmeklējuma biežuma aspektā, Rīgas apstākļos sākot no 19. gadsimta tomēr vairs nav iespējams runāt par *liegto svētnīcu*. Pēdējās norādes uz to, ka Rīgas Pilsētas teātrī aizliegta ieeja *livrejās tērptajiem*, attiecas uz 18. gadsimta beigām (skatīt, piemēram, V. A. Mocarta *Burvu flautas* Rīgas pirmizrādes afišu 1797. gada 14. aprīlī). Nav noslēpums, ka vēstures interpreti Padomju Latvijā nevairījās no šabloniem, kurus varēja izmantot arī tīri mehāniski, bez refleksijas. Piemēram: *Pirms kara tur strādnieka cilvēkam ieiet bija liegts: nepietika naudas dārgajai biļetei, kur nu vēl frakas vai vakarkleitas iegādei.*⁵² Cenas Rīgas Pilsētas teātra balkonos bija salīdzinoši pieejamas, tādēļ izteikt pieņēmumu – *ieiet bija liegts* – tikai tādēļ, ka trūka naudas frakas vai vakarkleitas iegādei, ir neprecīzi.

Vēsturiskās situācijas vērtējuma klišejas attiecībā uz Rīgas Pilsētas teātri tomēr nav tikai un vienīgi Padomju Latvijas vēsturnieku darbos atrodams trūkums, jo starpkaru periodā radītie teksti – atcerēsimies kaut vai Knuta Lesiņa rakstīto – šajā ziņā ne ar ko neatpaliek. Minētā iemesla dēļ Rīgas Pilsētas teātra un Latvijas

Nacionālās operas sarežģīto saikņu aplūkojumā nav jēgas izteikt nosodījumu tikai dažiem vēsturniekiem, kuri savulaik ir ļoti daudz rakstījuši un kuriem līdz ar to ir bijusi stipri lielāka iespēja kļūdīties. Šobrīd jēga varētu būt vienīgi bezkaislīgam neprecizitāšu koriģējumam, apzinoties, ka arī šis laiks rosina izmantot domāšanas shēmas, kuras, mainoties ideoloģiskajām premisām, var tikt *atmaskotas* tuvākā vai tālākā nākotnē.

Kādā no Vijas Briedes 1979. gada rakstiem atrodama viena no šādām shēmām, kura vēl aizvien tiek izmantota: *Fantastiski ātri, jau pēc 12 dienām, operas entuziastu saime saņēma savā rīcībā Rīgas lielāko (agrāk – vācu) teātri un 23. janvārī ar R. Vāgnera operas „Klīstošais holandietis” izrādi atvadījās no savas priekšvēstures, ieejot jaunā darbības posmā.*⁵³ Shēma izpaužas priekšstatā, ka vēsture nav vienota un nedalāma laika un notikumu plūsma, bet gan blokos sadalāms nogrieznis, kura strukturējumā *īsto* vēsturi ievada tās sagatavošana, radot secību *priekšvēsture – vēsture*. Mainīgais lielums par LNO tapšanu rakstošo autoru domās lielākoties izpaužas tieši šīs priekšvēstures un vēstures robežas iezīmējumā, *ieiešanu jaunā posmā* katru reizi saskatot citā brīdī: gan 1919. gada 2. decembrī, 1919. gada 23. janvārī, 1918. gada 15. oktobrī, 1912. gada 27. decembrī. Un tā joprojām, arvien tālāk atkāpjoties vēsturē, aizvien dziļāk rokoties pēc latviešu opereteātra dzīvinošajām saknēm. Viena no pirmajām, kas Latvijā 1989. gadā atļāvās iezīmēt šādu robežu nosacītību, ir Sofija Vēriņa: *Vai apmierināsimies ar 70. (1919.), vai svinēsim 77. (1912.-13.), vai arī 207. (1782.) vai 217. (1772.) gadskārtu, atzīstot tos 200 gadus, ko mums dāvā vēsture?*⁵⁴

Opereteātra desmitgades veselu pusgadsimtu no 1949. līdz 1999. gadam tika vērienīgi atzīmētas ar jubilejas vakariem aprīļa otrajā pusē. Nekur literatūrā nav izdevies atrast skaidrojumu, kādēļ opera šīs svinības rīkoja tieši Leņina dzimšanas mēnesī (vēsturiskā ziņā aprīlis šī teātra pirmajā sezonā ir pilnīgi neiezīmīgs). Ir nedaudz savādi, ka Staļina varas laikā 1949. gadā izvēlētais svinību norises brīdis vēlāk izrādījās tik ilgtspējīgs. Atšķirības saskatāmas tikai dažādajās referencēs un to virzībā. No 1949. līdz 1979. gadam teātris līksmoja aprīlī, bet svinību rakstos atsaucās uz 1919. gada 23. janvāri. Savukārt 1999. gada 18. aprīlī⁵⁵ operas jubilejas pasākumā tika pieminēts 1919. gada 2. decembris.

Izkritis ārpus rāmjiem izskatās 1989. gads, jo opereteātra jubileja tajā tika svinēta divreiz. 22. janvārī teātris sarīkoja Padomju Latvijas operas dibināšanas 70

gadadienai veltītu svētku koncertu *Latviešu opera laiku lokos*.⁵⁶ Trīs mēnešus vēlāk, 24. aprīlī jau notika Latvijas Nacionālās operas 70 gadu jubilejas vakars.⁵⁷ Ēka, uz kuru tobrīd devās pirmie jubilejas sveicēji, institūcijas nosaukumā jau signalizēja laikmeta lūzumu: *LPSR Valsts Akadēmiskā Nacionālā opera* Padomju bulvārī 3.

LNO arhīvā uzglabātais 1989. gada jubilejas vakara norises plāns ļauj spriest, ka padomju nomenklatūru jaunais dēvējums tobrīd vairs netraucēja ne mazākā mērā, galu galā tieši šī nomenklatūra apstiprināja atgriešanos pie Latvijas Republikā lietotā vēsturiskā nosaukuma varianta. Pirmie apsveicēji, kuri nosauktajā secībā jubilejas vakarā uznāk uz skatuves, ir pārstāvji no LKP CK, Augstākās Padomes, Ministru Padomes, Rīgas pilsētas partijas- un izpildkomitejas.

Latviešu operteātris līdz šim attīstījies dažādu varu paspārnē, tomēr visām ir kas kopīgs: pārliecība, ka pietiek mainīt iestādes nosaukumu, lai varētu uzskatīt, ka viss sākas gandrīz no jauna. Šāds uzstādījums palīdz brīvi rīkoties ar notikumu plūsmu un ļauj operteātra dibināšanas faktu ierakstīt pastāvošās varas nopelnu bilancē.

1917. gada 3. septembrī ķeizarkās Vācijas karaspēks okupēja Rīgu, 6. septembrī šeit ieradās pats Vilhelms II, lai pieņemtu parādi un izbaudītu vienu no pēdējiem sava varas perioda triumfiem. Vācu ieņemtajā Rīgā LNO trupa ar vēsturisko *Latvju operas* nosaukumu 1918. gada 15. oktobrī pirmo reizi uzstājās *Klīstošajā holandieī*, tomēr ne Latvijas Republikai, ne LPSR šis datums turpmākajām svinībām nevarēja šķist pārlietu saistošs. Kādēļ vajadzētu atcerēties Vilhelma II varas reprezentantu, Vācijas armijas rezerves kapteini un Rīgas pilsētas priekšnieku Paulu Hopfu, kurš sniedza atbalstu latviešu māksliniekiem, lai tie varētu uzsākt darbību 2. Pilsētas teātra ēkā?⁵⁸ Protams, nav zināms, vai P. Hopfa labvēlība – 2. (krievu) Pilsētas teātra atdošana latviešu māksliniekiem – bija viņa mīlestības izpausme pret latviešu teātra mākslas centieniem, vai drīzāk psiholoģiska atspēlēšanās kara ienaidniekiem, ņemot vērā apstākli, ka pēc 1917. gada Februāra revolūcijas *krievi* – Krievijas armijas Rīgas garnizona spēki – bija rekvizējuši 1. (vācu) Pilsētas teātri, lai tur 1917. gada pavasarī varētu notikt krievu trupas izrādes. Jebkurā gadījumā: ķeizarkās Vācija, kura vienīgā būtu bijusi ieinteresēta atgādināt nākošajām paaudzēm par P. Hopfu un vācu nopelniem *Latvju operas* un tādējādi arī vēlākās Nacionālās operas dzimšanā, sabruka jau 1918. gada novembrī.⁵⁹

Latvijas Nacionālās operas 90 gadu jubilejas vakars, atgriežoties pie starpkaru periodā iedibinātajām koordinātēm, ielānots 2009. gada decembrī. LNO ir valsti reprezentējoša mākslas institūcija, kuras darbības plānojumā izteikta neatkarība Latvijas sarežģītās vēstures interpretācijā noteikti ir vēlama, dažkārt pat iespējama, bet nekad – obligāta. Latviešu vadošajā operteātrī jubilejas desmitgades iecienīts atzīmēt ar krāšņiem pasākumiem, tomēr LNO *klīstošo jubileju* fenomens ļauj apgalvot, ka patiesais svinētājs nav pats teātris. Drīzāk tā ir konkrētajā periodā pastāvošā vara, kura ar operteātra palīdzību izlemj svinēt sevi.

¹ *Nacionālās operas darbības desmit gadi.* – Rīga: LNO, 1929, 3. lpp.

² Kārlis Dziļleja *Rīga – teātru pilsēta // Rīga kā Latvijas galvaspilsēta.* – Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1932, 711. lpp.

³ Gints Zelmanis *Latvijas pirmās brīvvalsts opermākslas sākumi // Latvijas Arhīvi*, 2002 Nr. 3, 26.-27. lpp.

⁴ *Svētdien, 4.maijā, plkst 10 no rīta, tiks noturēta lekcija par jauniestudēto operu „Tanheizers”, kuru tuvākā laikā uzvedīs. Biļetes uz lekciju nepārdos, tā tiks izdalīta caur Komunistiskās Partijas Rīgas Komiteju (nevis caur Centrālo biroju, kā nepareizi bij aizrādīts) // Cīņa*, 1919 Nr. 96 (3. maijā).

⁵ *Cīņa*, 1919 Nr. 105 (14. maijā).

⁶ *Tanheizera* 1919. gada 10. maija pirmizrādes veidotāju sastāvs: diriģents – Teodors Reiters, režisors – Dmitrijs Arbeņins, scenogrāfs – Jānis Kuga, baletmeistars – Voldemārs Komisārs. *Tanheizera lomā* – Oskars Žubītis, *Elizabetes lomā* – Dagmāra Rozenberga-Tursa, *Volframa lomā* – Ādolfs Kaktiņš, *Veneras lomā* – Erna Andersone

⁷ *Cīņa*, 1919 Nr. 100 (8. maijā).

⁸ *Cīņa*, 1919 Nr. 112 (22. maijā). Turpat rubrikā *Strādnieku Teātra un Operas Pārvaldes piebūvums* publicēta A[ndreja] U[pīša] nīgrā atbilde: *Biedra aizrādījums par „labākiem” un „sliktākiem” strādniekiem ir pilnīgi nevietā un var tikai radīt kaitīgas nesaskaņas vienā vienotā strādnieku šķīrā.*

⁹ *Cīņa*, 1919 Nr.108 (17. maijā)

¹⁰ *Cīņa*, 1919 Nr.111 (21. maijā).

Nav iemesla domāt, ka 1919. gada 2. decembra *Tanheizera* izrādē balets būtu dejojis jau daudz labāk, tomēr kritikas formulējumi tad ir saudzīgāki:

Arī balets, cik to mūsu tagadējos apstākļos varam prasīt, izpilda savu uzdevumu. // Jaunākās Ziņas, 1919 Nr.158 (3. decembrī)

¹¹ *Cīņa*, 1919 Nr. 104 (13. maijā).

¹² *Tanheizera* 1919. gada 2. decembra pirmizrādes veidotāju sastāvs: diriģents – Teodors Reiters, scenogrāfs – Jānis Kuga, baletmeistars – Voldemārs Komisārs. Izrādes režisora un *Tanheizera* lomā – Rūdolfs Bērziņš, *Elizabetes* lomā – Olga Pļavniece, *Volframa* lomā – Ādolfs Kaktiņš, *Veneras* lomā – Erna Andersone.

Recenzijās par šo LNO *Tanheizera* izrādi 2. decembrī pati 10. maija pirmizrāde netiek pieminēta – vai arī par to tiek runāts netieši. Piemēram, Ernests Brusubārda raksta: *Olga Pļavniek kā Elizabete uzstājās pirmo reizi šajā lomā. Tomēr interesanti būtu redzēt atkal šai lomā pazīstamo Elizabetes lomas izpildītāju – Rozenberg kdzi. // Jaunākās Ziņas, 1919 Nr.158 (3. decembrī)*

¹³ *Jaunākās Ziņas*, 1919 Nr. 165 (11. decembrī)

¹⁴ Šāds kopumā izskatījās pēdējais *Padomju Latvijas operas* mēnesis:

3. maijā – *Pīķa dāma*, 4. maijā – *Jevgeņijs Oņegins* (pirmo reizi Olgas lomā – Milda Brehmane-Štengele), 6. maijā – *Traviata*, 10. maijā – *Tanheizera* pirmizrāde, 11. maijā – *Fausts*, 13. maijā – *Tanheizera* otrā izrāde, 15. maijā – *Tanheizera* trešā izrāde, 17. maijā – *Traviata*, 18. maijā – *Jevgeņijs Oņegins*, 20. maijā – *Rigoletto*. Presē izziņota *Tanheizera* ceturrtā izrāde 22. maijā, kura šajā datumā nenotiek varas maiņas dēļ, tāpat kā nenotiek uz 24. maiju pieteiktā *Pīķa dāma*.

¹⁵ [Zeltm] – atis *Die jüngste Entwicklung der lettischen Schaubühne // Baltische Blätter für Theater und Kunst*. – Berlin, Leipzig, Riga: Verlag Fritz Würtz, 1918; H. 2, S. 64

¹⁶ Toreiz tai vēl nebija oficiālas himnas statusa: Baumaņu Kārļa *Dievs, svētī Latviju!* par Latvijas Republikas himnu tika apstiprināta tikai 1920. gada 4. jūnijā (lēmums publicēts laikrakstā *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 7. jūnijā).

¹⁷ *Cīņa*, 1919 Nr. 6 (14. janvārī).

¹⁸ *Cīņa*, 1919 Nr. 10 (19. janvārī).

¹⁹ Publicēts 1919. gada 8. februārī laikrakstā *Cīņa* (1919 Nr. 26).

Ar šī dekrēta lēmumu tika nacionalizēti un oficiāli pārsaukti 1. Pilsētas teātris un 2. Pilsētas teātris, abi nodoti Izglītības tautas komisariāta pārziņā, respektīvi, tie nonāca Andreja Upīša vadītās Mākslas nodaļas pakļautībā.

²⁰ Kārlis Dziļleja *Rīga – teātru pilsēta // Rīga kā Latvijas galvaspilsēta*. – Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1932, 711. lpp.

²¹ *Cīņa*, 1919 Nr. 11 (21. janvārī).

²² *Cīņa*, 1919 Nr. 28 (11. februārī).

²³ Boriss Šalfejevs *Teātra sākumi Rīgā. Vēsturiska izziņa sakarā ar Nac. operas 10 gadu svētkiem // Atpūta*, 1929 Nr. 280, 16. lpp.

²⁴ Ansis Gulbis [1873-1936] LNO galvenā direktora pienākumus pildīja no 1926. gada 26. marta līdz 1927. gada 1. jūnijam.

²⁵ Ansis Gulbis *Kopoti raksti* – Rīga: A. Gulbis, 1938, 3. sēj. , 355. lpp.

²⁶ Oktāvs *Latvju Opera // Uz priekšu*, 1919 Nr. 21 (30. janvārī).

²⁷ *Ķeniņa kdze ziņo par I pilsētas teātri. Ar 1913. gadā noslēgto līgumu I pilsētas teātris izīrēts uz 12 gadiem lielajai ģildei. Īres termiņš izbeidzas 1926. gadā. Vācu okupācijas vara savā laikā šo līgumu atcēlusi un noslēgusi ar ģildi jaunu līgumu uz 3 gadiem. Tā kā valdība (t.i. Pagaidu valdība) visus okupācijas varas līgumus atzinusi par nelikumīgiem, tad tagad spēkā nāk atkal 1913. gada līgums. Lielās ģildes pārstāvis Reimerss ziņojis kultūras nodaļas darbvedim, ka ģilde gribētu uz vienu gadu atteikties no savām tiesībām, ja pa to laiku viņai nodrošinātu II pilsētas teātri. Rīgas Pilsētas valdes kultūras nodaļas teātra komisijas 1919. gada 16. augusta sēdes protokols, citēts no: Kārlis Dziļleja *Rīga – teātru pilsēta // Rīga kā Latvijas galvaspilsēta*. – Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1932, 712. lpp.*

²⁸ turpat, 707. lpp.

²⁹ *Būdama tanīs domās, ka I Kurzemes divīzijas pilsētas teātru ieņemšana, nerēķinoties ar pastāvošiem īres nolīgumiem šinī ziņā, nav atzīstama par pielaižamu un ka teātru-koncertu jautājums kara iestādi drīkstētu daudz mazāk interesēt nekā kādu kultūras vai izglītības iestādi, pilsētas valde nolemj: griezties pie apsardzības ministrijas ar lūgumu ieņemtās telpas atdot pilsētas valdes rīcībā vai noslēgt ar viņu īres līgumu par šiem pilsētas namiem, aizrādot, ka nekādā ziņā pilsētas valde neuzņemas it nekādu izdevumu segšanu pie šo namu ekspluatācijas par laiku, kamēr*

viņus ieņēmusi I Kurzemes divīzija. Rīgas Pilsētas valdes 1919. gada 28. augusta sēdes protokols, citēts no: Kārlis Dziļleja *Rīga – teātru pilsēta // Rīga kā Latvijas galvaspilsēta*. – Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1932, 713. lpp.

³⁰ Hans-Bernhard Peege *Lettsche Angriffe auf die kulturelle Herrschaftsstellung der Deutschen in Lettland*. – Greifswald: Dissertation an der Ernst-Moritz-Arndt-Universität, 1938, S. 46.

³¹ Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa un izglītības ministra Kārļa Kasparsona 23. septembrī parakstīto *Noteikumu* otrajā punktā definēts operas pamatuzdevums, kas noteica turpmāko LNO politiku starpkaru periodā: *Nacionālās operas uzdevums ir – veicināt nacionālās mūzikas mākslas attīstību. // Valdības Vēstnesis*, 1919 Nr. 50 (30. septembrī).

³² Jēkabs Vītoliņš *Nacionālās operas 9 darbības gadi // Latvijas Nacionālā opera 1928/1929* Nr. 1. Sekojošais izvērtais pārskats *Nacionālās operas desmit darbības gadi 1929./1930.* gada sezonā tika izdots jau pilnīgi citos ekonomiskos apstākļos, kuros par *plašiem līdzekļiem* teātrim vairs nebija ko sapņot. 1929. gada decembrī LNO spiesta atteikties no desmitgades jubilejas plašas atzīmēšanas. Pēc Volstrītas biržas kraha 1929. gadā bija iesācies ilgstošs Lielās depresijas laiks, vēl 1932. gadā Jānis Zālītis bija spiests atzīt: *Izrādes notiek katru dienu, izņemot pirmdienas. Bet, sakarā ar ekonomisko krīzi, šogad jau arī brīvajās pirmdienās notiek operu izrādes, simfoniski un citi koncerti. Papildinājumus dod tāpat pēdējā laikā arī kultūras filmu seansi. [...] Pastāvot saimnieciskai krīzei visā valstī, finansiālas grūtības skārušas arī Nacionālo operu. Samazināts valdības pabalsts, ierobežotas viesizrādes, vispāri, prasīta visā rīcībā lielāka apdomība*. Sk.: Jānis Zālītis *Latvijas Nacionālā opera. // Rīga kā Latvijas galvaspilsēta*. – Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums, 1932, 724. un 726. lpp.

³³ Artūrs Bērziņš *Latviešu teātra attīstības gaitas*. – Rīga: Valters un Rapa, 1932, 32.-33. lpp.

³⁴ Lai gan apcerējuma autors bukletā netiek norādīts, tas šajā gadījumā noteikti ir operas dramaturgs Knuts Lesiņš. Kā pierādījums tam var kalpot kāda šī autora grāmata, kuras 9. nodaļā atrodamas vairākas rindkopas no bukleta teksta. Sk.: Knuts Lesiņš *Problēmas un sejas latviešu mūzikā*. – Rīga: A. Gulbis, 1939, 116. lpp.

³⁵ [Knuts Lesiņš] *Latvijas Nacionālā opera 20. pastāvēšanas gadā // Latvijas Nacionālā opera*. – Rīga, LNO, 1938 Nr. 116

³⁶ Jevgeņijs Meija (1898-1968) operas direktora posteni Rīgā ieņēma no 1945. gada 25. decembra līdz 1952. gada 9. jūnijam un no 1956. gada 22. novembra līdz 1958. gada 17. martam.

³⁷ Doma ar nevainojami apvērstu vēsturisko loģiku, no kuras izriet, ka latvieši šeit ieviesuši operas tradīcijas un uzbūvējuši Rīgas Pilsētas teātri, kuru pēc tam nekrietni *piesavinājušies* vācieši.

³⁸ Jevgeņijs Meija *LPSR Valsts Operas un baleta teātra darba 30 gadi // Literatūra un Māksla* 1949 Nr. 90 (10. aprīlī)

³⁹ Andrejs Upīts *No Valsts Drāmas teātra priekšvēstures. // Latvijas PSR Valsts Drāmas teātra 30 gadi.* – Rīga: LVI, 1949, 19. lpp.

⁴⁰ Domāts uzraksts *Die Stadt den darstellenden Künsten*, kas zem frontona bija aplūkojams no ēkas atklāšanas brīža 1863. gadā līdz pat 1919. gada februārim.

⁴¹ A. B. *Strādnieku teātra atklāšana // Uz priekšu*, 1919 Nr. 43 (25. februāris)

⁴² LPSR Valsts Operas un baleta teātra kolektīva vecākās paaudzes darbinieki [parakstījuši 23 darbinieki, t. sk. Milda Brehmane-Štengele] *Latvijas PSR Valsts Operas un baleta teātra 30 gadu atceres svētkos // Latvijas PSR Valsts Operas un baleta teātra 30 gadi.* – Rīga: LPSR Teātru biedrība, 1949, 31. lpp.

⁴³ Jēkabs Vītolis *Latviešu Padomju operas teātra 30 gadi // Cīņa*, 1949 Nr. 90 (17. aprīlī). Citētā teksta sākumā figurē „*Latvju opera*” Pāvila Jurjāna vadībā, īsto „*Latvju operu*” Jāzepa Vītola vadībā J. Vītolis šeit nepiemin. Kļūdainis ir apgalvojums, ka regulāras izrādes sākās 12. janvārī, jo tās uz 2. Pilsētas teātra skatuves sākās jau 5. janvārī.

⁴⁴ Jānis Sudrabkalns *Saskaņa, daiļums, spēks // Cīņa*, 1949 Nr. 90 (17. aprīlī)

⁴⁵ Fricis Rokpelnis *Trīsdesmit darba gadi // Latvijas PSR Valsts Operas un baleta teātra 30 gadi.* – Rīga: LPSR Teātru biedrība, 1949, 11.-12. lpp.

⁴⁶ *LPSR Valsts Operas un baleta teātra jubilejai velīta svinīgā sēde // Literatūra un Māksla*, 1949 Nr. 17 (24. aprīlī).

Staļina vārds neiztrūkstoši parādās arī operas jubilejas bukletā: *Par mums rūpējas Padomju valdība un boļševiku partija, piešķirot radošos komandējumus, balvas un atzinību par mūsu darbu un sasniegumiem. Visam tam pāri mēs jūtam mūsu mīlotā skolotāja – biedra Staļina gādību un vēriņi uzklusāmie viņa allaž atgādināto Ļeņina mudinājumu: mācīties, mācīties un vēlreiz mācīties. [..] Latvijas padomju operas un baleta teātra svētkos solāmie strādāt vēl labāk, ar vēl lielāku aizrautību iedziļinoties krievu klasiskās operas un baleta mākslas bagātībās, kā arī iepazīstot vispasaules klasiku progresīvākos darbus. [..] Sk.: LPSR Valsts Operas un baleta teātra jaunie mākslinieki (citu*

starpā parakstījuši R. Glāzups, E. Vārdaunis, A. Frinbergs, M. Fišers, J. Pankrate, A. Priede) // *Latvijas PSR Valsts Operas un baleta teātra 30 gadi*. – Rīga: LPSR Teātru biedrība, 1949, 39. lpp.

⁴⁷ Oļģerts Grāvītis *Vēlējums slavas pilnajās jubilejas dienās*. // *Cīņa*, 1959. gada 14. aprīlī.

⁴⁸ Jēkabs Vītoliņš *Latviešu Valsts operateātra pusgadsimts* // *Literatūra un Māksla*, 1969. gada 12. aprīlī.

⁴⁹ Eriks Tivums *Skaņu un kustību maģija. Padomju Latvijas operas sešdesmitgades svinību vakars* // *Dzimtenes Balss*, 1979 Nr. 18 (26. aprīlis - 6. maijs).

⁵⁰ Nils Grīnfelds *Opermāksla gadu gaitā*. // *Latvijas PSR Valsts Akadēmiskais operas un baleta teātris 1919 – 1979*. – Rīga: LPSR Teātra biedrības izdevums, 1979, 54. lpp. (Padomju Latvijas operateātrim veltīto jubilejas tekstu kopainā asu vērtējumu – un padomju apstākļos šāda uzdrošināšanās signalizēja par patiesi nopietnām operateātra problēmām – N. Grīnfelds atļaujas citētā izdevuma 56. lapaspusē: *Rūpes rada kora stāvoklis, tā mākslinieku sastāva atjaunināšana, jauno operas režisoru izaugsme, skatuves tehnikas pilnveidošana.*)

⁵¹ Oļģerts Grāvītis *No Riharda Vāgnera līdz mūsdienām* // *Zvaigzne*, 1979 Nr. 3, 15. lpp.

⁵² Oļģerts Grāvītis *To dienu opermākslas liecinieks* // *Cīņa*, 1979. gada 12. janvārī.

⁵³ Vija Briede *Mūsu operdaiļrade un skatuve* // *Cīņa*, 1979. gada 25. janvārī.

⁵⁴ Sofija Vēriņa *Jubileja pret jubileju. Kam dāvāsim 147...* // *Māksla*, 1989 Nr. 3, 66. lpp.

⁵⁵ Pati LNO jubilejas nedēļa ilga no 1999. gada 13. līdz 18. aprīlim.

Šī ir pirmā LNO jubilejas sezona, kurā T. Reitera fonda pārstāvji LNO darbības sākumu mēģināja saistīt ar *Latvju operas* sākumu. Presē šo pozīciju izklāsta žurnālisti un vēsturnieki, tomēr tā nekļūst par Latvijas Republikas varas vai LNO direkcijas pārliecību. *Šogad rit Latvijas Nacionālās operas 80 pastāvēšanas gadu jubilejas sezona, turklāt tāda, kas rosina svētīt dzimšanas dienu vairākas reizes.* [...] Sk.: Inese Lūsiņa „*Latvju operas*” *dēkai - 80* // *Diena*, 1998. gada 15. septembrī.

Latvijas valsts proklamēšanas astoņdesmitā gadskārtā sasaucas ar mūsu mūzikas mākslas tempļa – Latvijas Nacionālās operas (LNO) dibināšanas astoņdesmitgadi. [...] Sk.: Oļģerts Grāvītis *Teodora Reitera „Latvju opera” skan jau 80 gadu* // *Neatkarīgā Rīta avīze*, 1998. gada 2. oktobrī.

LNO vadībai operas astoņdesmitajā gadskārtā bija risināmas pavisam citas problēmas, kuru gaismā jautājums par dzimšanas dienas datuma korektumu varēja šķīst salīdzinoši nesvarīgs: *Baltais nams svin jubileju:* [...] *Diemžēl finansējums, ko valsts dod, ir nepietiekams lai nosegtu šīs pozīcijas, un*

*mums ir jāmanipulē – vai nu nepietiek naudas nodokļiem vai laikā nevaram samaksāt algas. [..] Divus mēnešus mēs jau esam samaksājuši visu sociālo nodokļu summu, naudas nepietiek ienākuma nodokļa maksājumiem, ik pa brīdīm pietrūkst līdzekļu komunālajiem maksājumiem. Katrā no pozīcijām mēs veicam maksājumus tādā veidā, lai Operas darbība neapstātos, un mēģinām saimniekot pašreizējā finansējuma ietvaros. [..] Sk.: Andrejs Žagars intervijā Baibai Kalnai // *Izglītība un Kultūra* Nr.15 (2630) 1999. gada 15. aprīlī.*

⁵⁶ Jau 1989. gada janvārī presē netiek slēpta vēlme atgriezties pie bijušā. Guntis Gailītis sarunā ar Diānu Spertāli saka: Tā [jauna latviešu oriģinālopera – MČ] īpaši nepieciešama teātra jubilejas sezonā, un vēl jo vairāk tāpēc, ka vēlamies atgūt teātrim tā kādreizējo Nacionālās operas nosaukumu. Sk.: *Pārmaiņu krustcelēs. Operas un baleta teātrim – 70 // Rīgas Balss*, 1989. gada 12. janvārī.

⁵⁷ Vēsturiskais *Latvijas Nacionālais operas* nosaukums tika atgūts 1989. gada 20. martā.

⁵⁸ *Latviešu teātra nākošā sezona. // Rīgas Latviešu avīze*, 1918 Nr. 201 (30./17. augustā).

⁵⁹ 1918. gada 9. novembrī princis Maksis fon Bādens paziņoja, ka Vilhelms II atsacījies no Prūsijas ķēniņa un Vācijas ķeizara troņiem: Vācijas kanclers to pavēstīja sabiedrībai, nepavēstot to Vilhelmam II, kurš tobrīd uzturējās Spa kūrortā. 10. novembrī Vilhelms II ar vilcienu bēga uz Holandi, kur viņam tika piešķirts patvērums, 28. novembrī viņš bija spiests parakstīt atkāpšanās rakstu.

Mikus Čeže